

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METODIK YONDASHUVLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Axmedov Hasan Uzairovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23096343>

Annotatsiya. Mazkur tezisda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda innovatsion metodik yondashuvlarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Faoliyatga yo'naltirilgan, aksiologik, germenevtik, sinergetik va kompetensiyaviy yondashuvlarning kasbiy-pedagogik kommunikatsiyani shakllantirishdagi funksional vazifalari ochib beriladi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi real pedagogik vaziyatlarda nutqiy harakatni tashkil etish, pedagogik qadriyat va nutqiy etikani ta'minlash, mazmunni anglash va talqin qilish, o'zgaruvchan kommunikativ sharoitlarga moslashish hamda lingvistik, pragmatik, sotsiomadaniy va strategik komponentlarni yaxlit rivojlantirish imkonini berishi asoslanadi. Natijada bo'lajak o'qituvchining og'zaki nutqi faqat til vositalarini to'g'ri qo'llash ko'nikmasi emas, balki kasbiy vazifani samarali hal etishga yo'naltirilgan integrativ kommunikativ faoliyat sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, kasbiy og'zaki nutq, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv, aksiologik yondashuv, germenevtik yondashuv, sinergetik yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik kommunikatsiya, nutqiy etika, refleksiya, kommunikativ strategiya.

Аннотация. В тезисе анализируются дидактические возможности инновационных методических подходов к развитию профессиональных навыков устной речи будущих учителей. Раскрываются методические функции деятельностно-ориентированного, аксиологического, герменевтического, синергетического и компетентностного подходов в формировании профессионально-педагогической коммуникации.

Обосновывается, что интегративное применение данных подходов способствует формированию у будущих учителей способности осуществлять речевые действия в соответствии с реальными педагогическими ситуациями, соблюдать педагогические ценности и нормы речевой этики, осмысливать и трансформировать учебное содержание в педагогическую коммуникацию, адаптироваться к изменяющимся коммуникативным условиям и рефлексивно регулировать собственную речевую деятельность. В рамках компетентностного подхода интеграция лингвистического, прагматического, социокультурного и стратегического компонентов рассматривается как важное дидактическое условие комплексного развития профессиональной устной речевой компетенции. Научно-методически обосновывается, что взаимосвязь инновационных методических подходов позволяет перевести устную речь будущего учителя с уровня репродуктивной речевой деятельности на уровень целенаправленной, гибкой, рефлексивной и профессионально-педагогической коммуникации.

Ключевые слова: *будущий учитель, профессиональная устная речь, деятельностно-ориентированный подход, аксиологический подход, герменевтический подход, синергетический подход, компетентностный подход, педагогическая коммуникация, речевая этика, коммуникативная стратегия, рефлексия.*

Abstract. *This thesis examines the didactic potential of innovative methodological approaches to developing pre-service teachers' professional oral communication skills. It identifies the methodological functions of activity-oriented, axiological, hermeneutic, synergetic, and competency-based approaches in the formation of professional pedagogical communication. The integrative application of these approaches is argued to enable pre-service teachers to perform communicative actions appropriate to authentic pedagogical situations, adhere to pedagogical values and principles of speech ethics, interpret and transform instructional content into pedagogically meaningful communication, adapt their*

speech to changing communicative conditions, and regulate their oral performance through reflection.

Within the competency-based approach, the integration of linguistic, pragmatic, sociocultural, and strategic components is considered an essential didactic condition for the holistic development of professional oral communication competence. The study substantiates that the interconnected application of innovative methodological approaches can transform pre-service teachers' oral performance from reproductive speaking practice into purposeful, adaptive, reflective, and professionally oriented pedagogical communication.

Keywords: *pre-service teacher, professional oral communication, activity-oriented approach, axiological approach, hermeneutic approach, synergetic approach, competency-based approach, pedagogical communication, speech ethics, communicative strategy, reflection.*

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligida og'zaki nutq ko'nikmalari alohida ahamiyatga ega. Chunki pedagogik faoliyatning katta qismi tushuntirish, savol berish, o'quvchi javobini aniqlashtirish, munozarani boshqarish, fikrni qayta ifodalash, baholovchi va rivojlantiruvchi qayta aloqa berish kabi nutqiy harakatlar orqali amalga oshadi. Shulman (1987) o'qituvchining kasbiy bilimni faqat fan mazmunini bilish bilan cheklamay, mazkur mazmunni o'quvchi uchun tushunarli shaklga transformatsiya qila olishni pedagogik bilimning muhim belgisi sifatida ko'rsatadi. Bu nuqtai nazardan qaralganda, bo'lajak o'qituvchining og'zaki nutqi til birliklarini reproduktiv qo'llash emas, balki mazmunni pedagogik maqsadga muvofiq qayta tashkil etish va kommunikativ vaziyatga mos yetkazish vositasidir.

Zamonaviy pedagogik ta'limda bunday ko'nikmani bitta metod yoki alohida nutqiy mashqlar orqali rivojlantirish yetarli emas. Kasbiy nutqning mazmuniy, qadriyatli, faoliyatli, refleksiv va kommunikativ jihatlarini bir vaqtda qamrab oladigan metodik yondashuvlar integratsiyasi talab etiladi. Shu sababli mazkur tezisning maqsadi faoliyatga yo'naltirilgan, aksiologik, germeneytik, sinergetik va kompetensiyaviy yondashuvlarning bo'lajak o'qituvchilar og'zaki nutq

ko'nikmalarini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlarini aniqlashtirish va ularning o'zaro bog'liqligini asoslashdan iborat.

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvning didaktik imkoniyati. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvda nutq tayyor bilim sifatida o'zlashtirilmaydi, balki muayyan kasbiy vazifani bajarish jarayonida shakllanadi. Vygotskiy (1978) rivojlanishning ijtimoiy hamkorlik va faoliyat bilan bog'liqligini asoslab, yuqori psixik funksiyalar dastlab ijtimoiy munosabatlarda, keyinchalik esa individual darajada namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Mazkur g'oya pedagogik kommunikatsiya uchun ham muhim: bo'lajak o'qituvchi kasbiy nutqni real yoki modellashtirilgan muloqotda faol qo'llagan sari nutqiy harakatlar asta-sekin ichki kasbiy mexanizmga aylanadi. Shu bois mikroo'qitish, rolli vaziyatlar, muammoli savol-javob, pedagogik vaziyat tahlili, tushuntirish va qayta tushuntirish kabi topshiriqlar faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvning samarali didaktik vositalari bo'la oladi.

Aksiologik yondashuvning didaktik imkoniyati. Kasbiy nutq faqat ma'lumot yetkazish vositasi emas; unda o'qituvchining o'quvchiga munosabati, pedagogik pozitsiyasi va qadriyatlari ham namoyon bo'ladi. Shu jihatdan aksiologik yondashuv bo'lajak o'qituvchi nutqida shaxsga hurmat, muloqot madaniyati, nutqiy etika, hamkorlik, xolislik va mas'uliyat kabi pedagogik qadriyatlarni ustuvorlashtiradi. Rogers (1969) ta'lim jarayonida empatik munosabat, samimiylilik va o'rganuvchi shaxsiga hurmatni samarali o'rganishning muhim shartlari sifatida talqin qiladi. Bu qarash kasbiy og'zaki nutqni rivojlantirishda baholovchi hukm o'rniga rivojlantiruvchi fikr bildirish, o'quvchi javobini kamsitmasdan tuzatish, fikrlar xilma-xilligiga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabi nutqiy modellarni shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Demak, faoliyat orqali shakllangan nutqiy harakat aksiologik mazmun bilan boyitilgandagina pedagogik jihatdan maqbul kommunikatsiyaga aylanadi.

Germenevtik yondashuvning didaktik imkoniyati. Pedagogik kommunikatsiyada o'qituvchi tayyor matnni takrorlamaydi, balki mazmunni anglaydi, talqin qiladi va uni muayyan auditoriyaga mos ravishda qayta ifodalaydi.

Gadamer (2004) germeneytik tushunishni mazmun bilan dialogik munosabatga kirishish va talqin jarayoni sifatida ko'rsatadi. Ta'lim nuqtai nazaridan bu yondashuv bo'lajak o'qituvchida matnning asosiy g'oyasini aniqlash, yashirin ma'nolarni anglash, murakkab mazmunni sodda shaklda izohlash, parafraz qilish, umumlashtirish va turli yosh yoki tayyorgarlik darajasidagi o'quvchilarga moslashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Shunday qilib, aksiologik jihatdan maqsadga muvofiq nutq mazmunni chuqur anglash va pedagogik talqin qilish mexanizmi bilan to'ldiriladi.

Sinergetik yondashuvning didaktik imkoniyati. Real pedagogik muloqot qat'iy ssenariy bo'yicha kechmaydi: o'quvchi kutilmagan savol berishi, mavzu noto'g'ri tushunilishi, muloqot sur'ati o'zgarishi yoki kommunikativ to'siq yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli bo'lajak o'qituvchi nutqi moslashuvchan va o'zini tartibga soluvchi xususiyatga ega bo'lishi zarur. Sinergetik yondashuv nutqiy faoliyatni o'zaro ta'sirlanuvchi komponentlardan tashkil topgan dinamik tizim sifatida ko'rishga imkon beradi. Bunda lingvistik vositalar, kommunikativ maqsad, suhbatdosh reaksiyasi, vaziyat, refleksiya va qayta aloqa bir-biriga ta'sir ko'rsatadi. Didaktik jihatdan bu yondashuv variativ vaziyatlar, kutilmagan kommunikativ shartlar, alternativ yechim talab qiluvchi topshiriqlar va tezkor self-correction orqali nutqiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada talaba oldindan yodlangan nutq modelini takrorlashdan kommunikativ vaziyatga qarab strategiyani mustaqil tanlash bosqichiga o'tadi.

Kompetensiyaviy yondashuvning integrativ imkoniyati. Yuqoridagi yondashuvlar kasbiy og'zaki nutqning turli tomonlarini rivojlantirsa, kompetensiyaviy yondashuv ularni yagona natijaga birlashtiradi. Canale va Swain (1980) kommunikativ kompetensiyani grammatik bilim bilangina cheklamasdan, kommunikatsiyaning sotsiolingvistik va strategik jihatlarini ham qamrab oluvchi ko'p komponentli hodisa sifatida asoslagan. Keyinchalik kommunikativ kompetensiya modellari tilni vaziyat, maqsad va kommunikativ strategiyalar bilan uyg'un qo'llash zarurligini yanada aniqlashtirdi. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy

ogʻzaki nutqida bu integratsiya lingvistik aniqlik, pragmatik maqsadga muvofiqlik, sotsiomadaniy moslik va strategik boshqaruvning birgalikda namoyon boʻlishini anglatadi.

Tahlil natijasida mazkur besh yondashuvning didaktik imkoniyatlarini ketma-ket emas, balki oʻzaro bogʻliq mexanizm sifatida tashkil etish maqsadga muvofiqligi aniqlanadi. Faoliyatga yoʻnaltirilgan yondashuv kasbiy nutq uchun amaliy harakat maydonini yaratadi; aksiologik yondashuv ushbu harakatning pedagogik-qadriyatli yoʻnalishini belgilaydi; germeneytik yondashuv mazmunni anglash va pedagogik shaklga transformatsiya qilishni taʼminlaydi; sinergetik yondashuv nutqning oʻzgaruvchan vaziyatlarga moslashishi va oʻzini tartibga solishiga xizmat qiladi; kompetensiyaviy yondashuv esa mazkur jarayonlarning natijasini integrativ kasbiy kommunikativ kompetensiya sifatida birlashtiradi. Shartli ravishda bu mexanizmni «kasbiy vaziyat nutqiy harakat qadriyatli tanlov mazmunni talqin qilish vaziyatga moslashish integrativ kommunikativ natija refleksiya» ketma-ketligida ifodalash mumkin.

Mazkur integratsiya asosida tashkil etilgan topshiriqlarda talaba, masalan, murakkab mavzuni tushuntirishi, oʻquvchining noaniq javobiga munosabat bildirishi, tushunmovchilikni bartaraf etishi va yakunda oʻz nutqini refleksiv tahlil qilishi mumkin. Bitta vaziyatning oʻzida faoliyatli komponent real nutqiy harakatni, aksiologik komponent etik va hurmatli munosabatni, germeneytik komponent mazmunni qayta talqin qilishni, sinergetik komponent vaziyatga mos strategik oʻzgarishni, kompetensiyaviy komponent esa barcha natijalarni yaxlit bajarishni taʼminlaydi. Shu jihatdan innovatsion metodik yondashuvlarning didaktik imkoniyati ularni alohida qoʻllashda emas, balki kasbiy nutq faoliyatining turli funksiyalarini oʻzaro toʻldiruvchi tizim sifatida integratsiyalashda namoyon boʻladi.

Xulosa. Boʻlajak oʻqituvchilarning ogʻzaki nutq koʻnikmalarini rivojlantirish kasbiy faoliyatga yaqin kommunikativ vaziyatlar, pedagogik qadriyatlar, mazmunni anglash va talqin qilish, oʻzgaruvchan muloqot sharoitlariga moslashish hamda kommunikativ kompetensiya komponentlarini yaxlit shakllantirishni talab qiladi.

Faoliyatga yo'naltirilgan, aksiologik, germeneytik, sinergetik va kompetensiyaviy yondashuvlarning integratsiyasi kasbiy nutqni reproduktiv mashq darajasidan maqsadli, refleksiv va vaziyatga mos pedagogik kommunikatsiya darajasiga olib chiqadi. Mazkur metodik integratsiya bo'lajak o'qituvchilarda nutqiy aniqlik va ravonlik bilan bir qatorda pedagogik etika, mazmuniy transformatsiya, strategik moslashuvchanlik va sotsiomadaniy maqbullikni rivojlantirish uchun didaktik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // Applied Linguistics. 1980. Vol. 1, No. 1. P. 1.47. DOI: 10.1093/applin/I.1.1.
2. Gadamer H.-G. Truth and Method. 2nd rev. ed. / trans. J. Weinsheimer, D. G. Marshall. London; New York: Continuum, 2004. 601 p.
3. Rogers C. R. Freedom to Learn: A View of What Education Might Become. Columbus, OH: Charles E. Merrill Publishing Company, 1969. 358 p.
4. Shulman L. S. Knowledge and teaching: Foundations of the new reform // Harvard Educational Review. 1987. Vol. 57, No. 1. P. 1–22. DOI: 10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411.
5. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / ed. M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, E. Souberman. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. –159 p.
6. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 278 p.